

מחשבה

חזרה

הנושא שדברנו עליו בשיעורים האחרונים היה החזרה לטבעיות והעצמיות. איך הנושא הזה קשור למהלך שלנו?

בפרקים יז-יח של ישראל ותחיתו יש שלוש מדרגות. הראשונה היא המדרגה של אדם הראשון, אדם הראשון הוא תורה במובן הכי אידיאלי שלה – התורה באה מתוך החיים עצמם, לא צריך התמודדות ועבודה, אלא החיים ממש אלוקיים. בעצם הכל טבעי, כל מה שאדם מרגיש חושב ומדמיין, שם הקב"ה שוכן. כמו 'העסק בפרק שירה', הטבע עצמו שר על הקב"ה. הכל מופיע בצורה הכי שלמה ומתוקנת, בלי טיפה של ייסורים – לזה הרב קורה חיים (שיח).

כנגד המדרגה של אדם הראשון, עומדת המדרגה של שלמה – שהתורה איננה טבעית. האדם משועבד לתאוות וליצרים שלו, והתורה באה מלמעלה ועוזרת לו להשתחרר ולהיפגש עם הקב"ה.

בין המדרגה של אדם הראשון לבין המדרגה של שלמה, ישנה את המדרגה של משה. אצל משה התורה מאוד טבעית, אך עדיין לא הטבע עצמו.

רחל ולאה

הרב כותב שהעולם לא היה יכול לחכות עד שיגיעו 'אלף דור', עד שהעולם יהיה ממש בשל להופעת התורה. המשמעות של זה היא שהתורה צריכה לבוא מלמעלה ולא מתוך החיים עצמם. אם ה'אלף דור' היו מופיעים, יכול להיות שלא היינו צריכים לקבל תורה, התורה הייתה צומחת באופן טבעי ואמיתי. עם ישראל היה נכנס ממצרים ישר לארץ ישראל, ללא מדבר וללא קבלת תורה. אבל זה לא קרה, כיוון שהעולם לא היה בשל למדרגה הזו, לכן התורה הייתה צריכה להקדים.

כל זה קשור גם לסוגיה של רחל ולאה. יעקב אהב את רחל, הוא רצה שהיא תהיה האם היחידה. אם ההנהגה הייתה שלמה באמת, לא היה צריך את לאה¹. אבל זה רק 'אם', בפועל העולם לא נברא כך, ההנהגה לא שלמה, אי אפשר ללכת בעצימת עיניים ולהגיד שהכל טבעי ונורמלי. היה נפלא אם ההווה יכול היה להוביל לעתיד; אבל המציאות לא בנויה ככה, היא בנויה בצורה של שברים. זו הסיבה שהתורה הייתה צריכה להקדים. אין כאן קלקול, אלא

¹ רחל שייכת לעמוד ההווה, בעמוד ההווה הכל העתיד נבנה באופן טבעי. עיין 'אלף מיני זמר ב'.

ככה הקב"ה ברא את העולם – שזה לא הולך, שהתורה צריכה להתערב לפני הזמן. אי אפשר לתת לאדם לצמוח באופן טבעי ולצפות שכשהוא יגיע לבגרות הדברים יהיו ברורים. זה לא עובד, אם לא נתערב בתוך התהליכים עצמם, אם לא נשפיע על התהליכים, לא יצמח כאן כלום!

לכן התורה הייתה צריכה להקדים, ממילא כבר אין את המדרגה של אדם הראשון – מעכשיו הכל אחרת.

בין אדם הראשון לימות המשיח

בפרק יז הרב אומר שהיום הולכת ונבנית מדרגת חיים חדשה, 'לעתיד חיים אני נותן לכם'². המדרגה שתהיה לעתיד היא לא בדיוק אותה מדרגה של אדם הראשון ובעצם גם אצל אדם הראשון היו שתי מדרגות. האחת היא אדם הראשון כמו שכתוב בתורה והשנייה היא מדרגה שהוא היה יכול להגיע אליה לולי היה חוטא. כתוב בחז"ל שחטאו של אדם הראשון היה ש'אכלה פגה', אם אדם הראשון לא היה מקשיב לנחש, הוא היה נכנס לשבת ואז הוא היה יכול לאכול מעץ הדעת ולזכות למדרגה גבוהה יותר. כבר בעצם העובדה שהנחש השיא לו עצה, אנחנו רואים שהיה בו חיסרון והמצווה עוד לא הייתה טבעית לו לגמרי. אלו שתי מדרגות עליונות, ההבדל ביניהם דק מאוד.

המדרגה של שבת שהוא היה יכול לזכות לה, היא מה שהולך ונבנה, כפי שהרב מתאר בפרק יז, שהדמיון חוזר והחיים הטבעיים מאירים בצורה מאוד חזקה, זוהי עצת ה'. דווקא בגלל שעם ישראל במצב של כפירה, החיים הטבעיים ממש פורחים בלי שום מועקה.

כיום אנחנו עדיין לא במצב האידיאלי, אנחנו שייכים למדרגה כזו שהתורה צריכה להתערב בתוך החיים. האדם לא יכול להיות ספונטני באופן מוחלט, הוא חייב את השכל והחכמה שיבואו ויאירו בו. רק כשהשכל מאיר, דברים יוצאים לפועל כמו שצריך. אבל החזרה של הדמיון והחיים הטבעיים מכינה אותנו למדרגה של שבת של אדם הראשון, אילו לא היה חוטא.

כפי שהסברנו, גם במדרגה שהחיים אינם טבעיים, יש כמה מדרגות, המשותף להם הוא שהתורה צריכה להתערב ולהוביל את החיים.

² אורות הקודש ג, עמ' קלח.

בין חוויה דתית לחיים

לפני שנמשיך צריך להבהיר נקודה אחת, ישנו פער עצום בין המדרגה שאנו מתארים, שהשכל צריך להתערב בחיים, לבין התפיסות המערביות של הפילוסופיה. בפילוסופיה המערבית האדם צריך ליצור גשר מעל הסובייקט שבו הוא נתון, כדי להיפגש עם מה שמעבר אליו. ישנו נתק מוחלט בין החיים הטבעיים, לבין השכל והתודעה של האדם. לפי תפיסה זו יוצא שבעצם העולם הזה הוא הטבעי והנורמלי, מה שמעבר (אלוקים), מעבר. תפיסה זו הינה ההיפך הגמור מהחיים של אדם הראשון. לעומת זאת לעם ישראל אין את הבעיה הזו, בעם ישראל האלוקות היא טבעית. הטבע שלנו נמצא באמצע, מצד אחד הוא כן אלוקי, ומצד שני למרות שהוא אלוקי, השכל חייב להתערב בתוך התהליך. דומה לאדם שיש לו כישרון טבעי וכדי לפתח אותו הוא צריך התערבות מלאכותית של אימון וטכניקה.

בהגדה של פסח אנו אומרים 'כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח'. הרב מסביר³ שזה ההבדל בין עם ישראל לאומות העולם, ברגע שעם ישראל השתחרר ממצרים, הופיע אצלו החסד. גם אומות העולם גומלי חסד, החמאס והחיזבאללה הם תנועות של חסד, ושלא לדבר על הנוצרים, שיש להם מסדרי חסד אדירים; הנקודה היא שאצל אומות העולם אדם גומל חסד בגלל שיש לו חובה לגמול חסד, מצווה אלוקית, אבל היא איננה אהבה טבעית לאחר, בעצם אדם כזה דואג רק לעצמו ואוהב רק את עצמו.

יש הבדל בין חוויה דתית לבין חיים תורניים, בחוויה הדתית האדם מוותר על העולם הטבעי שלו ומתמסר לערך עליון. ככה הנצרות מסבירה את עבודת ה' – שיש עניין לבטל את עצמי. יש לאדם המון תכונות טבעיות (ואפילו הירואיות מאוד), אפשר לראות אנשים שמוכנים למות למען החברה, או למען המדינה. עבודת ה' של האדם הדתי היא לוותר על זה, ולשוב לעשות את זה בגלל החובה ולא בגלל הטבעיות. בתפיסה שלהם אמונה היא דבר פרדוקסלי, היא מעבר לנורמליות וההיגיון, לכן הדבר הראשון הוא לוותר על הטבעיות, אחרי כך צריך להיות נעבעך ולחזור לעולם – זוהי אמונה. אדם אוכל מצות, אבל לא כי זה טעים, אלא כי אמרו לו לאכול. גם באיסלם, יש גזרה של האל שצריך לעשות אותה, הפוך מהטבע. לכן נשים צריכות להיות מכוסות כל כך, בגלל שהטבע הפוך, צריך לכסות אותו בכוח. יש קצת הבדל בין האסלם לנצרות, באסלם הכל סגור, אז שום דבר לא מתפתח והם נשארים פרימיטיביים. הנצרות פחות כזו, יש חיים טבעיים, אבל החוויה הדתית היא מחוץ להם. בנצרות יש הפרדה בין שתי המערכות, לכן כל כך פשוט להם להפריד בין דת למדינה.

³ עולת ראייה ב, עמ' רסד, 'כל דכפין'. אגרות ראייה ב, אגרת תקנ"ה, (עמ' קצד).

הרצ"ה היה אומר שישעיהו ליבוביץ הוא אדם דתי מאוד. בספרו 'אמונתו של הרמב"ם' ליבוביץ אומר את אותה נקודה, אנחנו לא יודעים מה יש מעבר לפרגוד, העניין של המצווה האלוקית הוא להתבטל בפני מה שמעבר לפרגוד, להניח את החיים מעבר להבנה.

סגולה, אור, רוח אפינו

אבל חיים של תורה הם שונים לגמרי מחוויה דתית. באגרת תת"י הרב אומר שהתורה היא ה'סגולה', ה'אור', ה'רוח אפינו'. שלושת המושגים האלו מתארים תהליכים טבעיים. ה'סגולה' היא המעמקים של האישיות, הכוונה שאדם מתעסק עם הכישורונות העמוקים שלו. ה'אור' הוא החוכמה, אין הכוונה למה שמעבר לפרגוד, מה שמעבר לפרגוד הוא לא אור, הוא ציווי, או עיקרון שצריך לעשות, (ממילא להיפך, אם אני לא מבין זה יותר טוב, כי ציווי הוא דבר שחייבים לעשות בלי להבין. עיון, סברה והבנה, לא שייכים כאן). ה'רוח אפינו', הכוונה שזה מתיישב בתוך החיים.

המהר"ל מדבר הרבה על גזרה אלוקית, הוא מתנגד לרמב"ם שאומר שהתורה היא שכל, וכן הוא מתנגד לרמב"ן שאומר שהתורה היא מוסר. הוא אומר שהתורה היא גזרה, אבל לא כמו שאומרים כל אותם דתיים. המשמעות של 'גזרה' היא שיש כאן חוכמה שהיא גדולה יותר מההבנה, אבל כל הזמן הוא מדגיש שהאדם יכול להיפגש עם התופעה, שיש יחס בינו לבין החוכמה. זו הכוונה שהתורה היא אור, היא מאירה לנו את עולמות התודעה והתבונה. לכן יש מצווה ללמוד תורה. אם הלימוד היה רק כהכנה למשהו דתי, אז תיאורטית אם לא הייתי צריך ללמוד, לא הייתי לומד. אין בלימוד משהו עקרוני שיכול לחשוף את האור, אלא רק ידיעה מהם הסדרים המעשיים. לא צריך להבין את המצווה, המצווה צריכה להיות פרדוקסלית, זו אמונה, ההיפך מהחיים.

כשהרב אומר שהתורה היא 'סגולה' הכוונה שהיא טבעית לי. הביטוי 'אור' מוסיף שהתורה היא לא רק 'סגולה', כשאדם מבין זה חושף לו את האור עצמו. אחר כך, היא גם 'רוח אפינו', היא מתפשטת בכל החיים, ההיפך הגמור מהחוויה הדתית שנשארת למעלה.

טבע ישראלי

בהגדה של פסח הרב אומר שברגע שעם ישראל השתחרר מהכבלים של העבדות, מיד הופיע עולם החסד. הטבע הישראלי שונה באופן מוחלט מהתופעה הדתית. הישראלי לא גומל חסד בגלל שיש לו מצווה וחובה דתית לגמול חסד, אלא בגלל שהוא אוהב בני אדם. 'כל דכפין ייתי ויכול', זה לא עניין של מצווה, ברגע שהוא משתחרר הוא נעשה אוהב, מיד. בנקודה הזו, הסגולה הישראלית שונה מהאופי האנושי, בטבע הישראלי שאלת הזולת היא לא שאלה, ברור שהנקודה העיקרית היא הכרת הזולת והכרת הערך של האחר. בעם ישראל

לעולם לא תהיה תופעה אינטלקטואלית שרוצה להיפגש עם האחר, כשהפנים נשאר אנוכי. להיפך, הפנים חופשי ולכן הוא רוצה להיפגש עם האחר.

גם תפילה בציבור ותורה בציבור, מתחילים מהנקודה הזו, מהרצון להיפגש עם האחר. לא שאין אינדיבידואליות, יש, אבל הבסיס לכל הוא שהתפילה והתורה הם בציבור. כך גם ארץ ישראל, השייכות לארץ איננה בגלל שהיא המולדת האישית של פלוני, אלא בגלל שהיא ארץ החיים, של כלל ישראל. האינדיבידואליות לא עושה את התופעות זרות אחת לשנייה, השאלה 'האם למונדה יש חלונות?'⁴ לא קיימת, היא בכלל לא הנושא, אין כאן משהו פרטי שצריך ליצור דיאלוג עם האחר, יש שייכות, מהות אחת, אישיות אחת, שמאחדת את הכל. אמנם גם בעם ישראל לא הכל באחדות גמורה. יעקב בחלומו חלם שהכל יהיה מאוחד באחדות גמורה, אבל עצת ה' עשתה אחרת, העולם לא עומד בצורה יציבה, אלא כל הזמן מתפרק ונהרס. אבל אצל אומות העולם זה הרבה יותר חריף, הכל מפורק. לכן הם בעלי אינדיבידואליות כל כך חזקה, ורק ההפשטה יכולה להוציא אותם מהפרטיות. ואילו בעם ישראל הכל מתחיל מהכלליות. אז יש תהליך של חוסר יציבות, והוא יוצר את העצמיות. ההבדל הוא, האם העצמיות יוצרת כפירה, או שהיא יוצרת גבורה עליונה.

מה יוצר את ההבדל בין עם ישראל לעמים? כלומר, מאז שחטא אדם הראשון, כל תופעת חיים זקוקה להתערבות של השכל, אז במה שונים החיים הישראליים מהחוויה של הדתות? ההבדל הוא האם זה כישרון שלך או לא. אם אתה שייך לתחום ההוא, לצד האחר, לתחום בו הכל מפורק ופרטי, אז החסד הוא חובה, ו'כלליות' היא או דת או פילוסופיה. לכן השכל צריך ליצור הפשטה לוגית וגשרים מעל לטבעיות. ואילו השכל של עם ישראל בנוי על דעת והבנה. לכן הש"ס ואגדות הש"ס לא בנויים על מבנים לוגיים מסודרים. עם ישראל לא שייך לצד האחר, בעם ישראל יש חסד ויש הכרת הזולת. התפקיד של השכל הוא לחשוף את הטבע, כמו חשיפה של כישרון. ממילא לא צריך לוגיקה, כי הלוגיקה באה רק בשביל ליצור הפשטה וגשר לתופעות רחוקות.

השכל של עם ישראל בנוי על דעת ורצון, הוא בא לחשוף את הקיים. המשמעות של המצווה ללמוד תורה (ולא רק לקיים תורה), היא שהעולמות העליונים לא נמצאים מעבר לפרגוד, אלא יש לנו יחס וקשר איתם. האדם נמצא בתוך עצמו והוא יכול ואמור להאיר את זה.

⁴ האם האני יכול להביט החוצה? [א.ש.ל.]

סגולת ישראל

אם כל האמור בשכל ישנה נקודה יותר מהותית. בעצם חשיפת הקיים בתוכי, היא רק סוג של סילוק חושך⁵. ואילו השכל הוא יותר מזה, הוא הלב והמוח, הוא המרכז של כל התהליך.

נוכל להסביר את נקודת המהות הזו, דרך המחלוקת לגבי ישראל שחטא⁶, רבי מאיר אומר שישאל שחטא עדיין ישראל הוא, ורבי יהודה אומר שישאל שחטא אינו ישראל. המהר"ל⁷ הולך בדרך של רבי מאיר, שישאל שחטא לא איבד את סגולת ישראל. אבל מה באמת אומר רבי יהודה? האם יכול להיות שאין סגולת ישראל? אם נחזק את הדברים שלו, הוא אומר כזה דבר: באמת לכל ישראל יש חלק בעולם הבא – כמו קונצרט, אדם קנה כרטיס ואז יש לו כיסא מכובד לשבת לחזות – יושבים ונהנים מזיו השכינה – אבל מה שאדם עובד זה מה שיש, אין מילימטר של עולם הבא ללא עבודה. כלומר, אדם למד דף גמרא אחד, מה שיכנס וישב על הכיסא, הוא דף גמרא אחד או תוס' אחד, מה שאדם לא עבד, לא קיים.

גם בעלי החוויה הדתית אומרים דבר דומה, האדם הוא כלום והוא צריך להגיע ל'שם', אם אדם לא יגיע ל'שם', הוא לא יהיה כלום. אבל בחוויה הדתית זו תנועה מלאכותית, אדם לא יכול ליצור תופעה שלא קיימת, ממילא זה גם לא מחזיק מעמד. ואילו בעם ישראל המדרגה הזו קיימת, עולם הבא נוכח ורק צריך להאיר אותו.

לכאורה זוהי בדיוק השיטה של רבי מאיר, ישראל שחטא הוא עדיין ישראל, אמנם הוא אכל שקצים ורמשים, אבל כשיגיע לעולם הבא רואים דמות שלמה שיושבת על הכיסא, ואילו רבי יהודה אומר, לא, רואים רק ציפורן קטנה, פעם אחת שהוא עזר לאמא שלו, מלבד זה הוא לא עשה כלום. אבל אפשר לתפוס את רבי יהודה כפסגת סגולת ישראל, פסגת האופי הישראלי, ולא רק כמי שבא ומאיר את החושך. רבי יהודה אומר, נכון שיש סגולת ישראל, אבל מה העיקר של כל זה, העיקר הוא העולם התבוני של האדם, לכן אם אדם לא עבד אין לו כלום. זו אמירה שונה לחלוטין מזו של אומות העולם, אומות עולם הם אינדיבידואליים לגמרי, הכל אצלם חלקי ופרטי, והם מנסים לחוות חוויות, כמו כפרי שמנסה להבין מה יש בארמון המלך, אבל לעולם הוא יהיה כפרי; ואילו כאן מדובר על מי שנמצא בתוך הארמון, בתוך היכל החסד, ובכל זאת הכל מותנה בהבנה ובידע; לא בגלל שאין, בגלל שיש – אבל אחד הדברים החשובים שיש הוא התבונה, אם אין תבונה זה שום דבר.

⁵ גם בהסבר שהשכל יוצר גשרים והפשטה וגם בהסבר שהשכל חושף את הקיים, השכל רק משמש את הטבע.

⁶ קידושין לו, א.

⁷ נצח ישראל, פרק יא.

ההבדל בין ישראל לעמים, הוא כמו ההבדל בין קוף לאדם, ואפילו חריף יותר. הכוזרי אומר שיש חמישה מינים (דומם, צומח, חי, מדבר, ישראל), הישראלי הוא מין מיוחד על גבי האדם. אבל הרב⁸ אומר יותר מזה, באמת יש רק שני מינים, מין אחד אבולוציוני, שבו יש כמה מדרגות (דומם, צומח, חי, אדם), ומין שני, שבו הכל בא מבפנים ולא בצורה התפתחותית. לכן ההבדל בין ישראל לאומות העולם, הוא יותר חריף מההבדל בין החיה לאדם, אם האדם יצא מהקוף, הוא קוף משוכלל, יכול להיות שהוא עבר מוטציה, אז הוא כבד זן חדש ומעולה, אבל הוא בסך הכל חיה שעברה תהליכי התעלות. החיים הישראליים בנויים אחרת לגמרי, ודווקא בגלל זה הכל מותנה בדעת. אצל אומות העולם אין דעת, השכל שלהם בנוי מלוגיקה, כל משפט בנוי על משפט אחר, כמו טיפוס על הר, בסוף הוא יגיע לפסגה – מין הפשטה גבוהה. לעומת זאת בסגולת ישראל, לא רק שאפשר להבין ולהאיר את החושך, אלא שהארה בעצמה היא סגולת ישראל, הכל מותנה בדעת – “אני אמרת אלוקים אתם ובני עליון כולכם”. לכן רבי יהודה בא דווקא אחרי רבי מאיר.

רבי יהודה הוא המשמעות הפנימית של רבי מאיר. רבי מאיר אומר שישראל שחטא נשאר ישראל, ישראלי לא יוצא מישראליות, הישראלי הוא 'פה' ולא 'שם', שם יש אינדיבידואליות, פה יש חסד מוחלט, הכרת הזולת. רבי יהודה לא חולק על כל זה, לא יעלה על הדעת שיהודי שחוטא מפסיק להיות יהודי, אלא הוא אומר: להיות יהודי פירושו להיות אדם שמבין את הגודל האלוקי, אבל ההבנה היא כל כך אמיתית, שאם לא נבין ונשכיל את הדבר, הוא לא יהיה; בדיוק כמו שאצל הקב"ה אם הוא לא חושב על הדבר, הדבר לא קיים, ככה גם אצלנו. זו הסיבה שאדם צריך להיות תלמיד חכם.

זה הפשט שהתורה, היא ה'סגולה' ה'אור' ו'רוח אפיו'. התורה היא החיים עצמם ואפילו יותר יקרה מהחיים. כשאדם לומד מבין ומשכיל, הוא יוצר את התופעה – דבר זה יותר יקר מחיים. בעם ישראל המחשבה כל כך משמעותית, עד שאם לא חושבים התופעה לא נמצאת.

עכשיו אפשר להבין את אדם הראשון. אדם הראשון היה במדרגה מאוד גבוהה, איזו שטות נפלה עליו ללכת בעצת הנחש? מוכרחים להגיד שיש באמירה של הנחש משהו שהיה יכול לפתות אפילו אדם שראה את הקב"ה. הפסגה של הכל היא להיות כאלוקים. להיות כמו אלוקים, זה אומר שלמחשבה יש כוח מפעל. הדוגמה לזה היא בית המקדש, בבית המקדש המחשבה עושה הכל⁹, היא פועלת את הקורבן והיא יכולה להזיק ולפגל את הקורבן.

⁸ אורות, אורות ישראל, ה, י.

⁹ עין איה, שבת, פרק שני, קנז.

בחירה חופשית

ישנה אמירה שאצל אומות העולם יש חופש, עובדה שגוי יכול להיות יהודי, ולישראל אין חופש, עובדה שישראל לא יכול להיות גוי.

זו שטות, היחידים שיכולים להיות יהודים, הם נשמות שהיו במעמד הר סיני ואבדו אצל אומות העולם. חופש זו תכונה אלוקית, מי שאינו אלוקי אינו חופשי, לכן רק יהודי יכול להתחיל לבחור. אבל איפה נמצא החופש האלוקי? במחשבה. אדם יכול לחשוב מחשבות חדשות ולהבין דברים חדשים, וזה יהיה ממש תהליך של יצירה, יצירת מקום חדש. עבודת ה' לא מתחילה ברגש ובחוויה, עבודת ה' מתחילה בדעת ובמחשבה, בזה שאדם מבין דברים ומבין תהליכים, זה משמעותי יותר מכל דבר. תורה מביאה לידי זהירות¹⁰, אדם זהיר הוא חופשי – ובאמת שימת הלב על הדרכים והדקדוק במעשים לפלס הכל על פי התורה והמוסר – מידה זו מכל הון יקרה ... שדרך החיים הוא דבר שתמיד בעמור ולמוד קאי...¹¹. הזהירות של האדם ושימת הלב לדקדק במעשיו היא מידה יקרה, זוהי דרך החיים, אדם שמסוגל לעצור ולחשוב. זהו חופש. דבר כזה בא רק אם אתה תלמיד חכם.

אז מצאנו שני חילוקים, בין השכל שלנו לשכל של אומות העולם. השכל של אומות העולם בא להוציא את האדם מהאינדיבידואליות שלו, וזה על ידי לוגיקה והפשטה, האדם צריך לצאת מעצמו (סובלימציה), ולהגיע למקומות יותר רחוקים וליצור מושגים כללים. ואילו אצל עם ישראל זו לא הנקודה בכלל, הטבע הישראלי לא בנוי ככה, ברגע שהוא משתחרר ממצרים – מהתאוות והיצרים – הוא נהפך לכללי, לאנשי חסד. היום של יציאת מצרים נקרא יומא דחסד, זה היום של אברהם אבינו, אברהם אבינו היה 'עברי', 'מעבר הנהר', הוא אחר, אצלו החסד הוא הנקודה הטבעית, ממילא השכל לא צריך ליצור סובלימציות הפשטות וגשרים, הוא רק צריך להבין את מה שכבר יש. ההבדל עצום, האם אדם עסוק בלהבין את עצמו, או שהוא מנסה לברוח מעצמו. אם אדם אנוכי, באמת עדיף שיברח מעצמו, אבל אם אדם הוא כללי, ממה יש לו לברוח? כל זה דברים של רבי מאיר, חלוקה אחת. רבי יהודה אומר חלוקה נוספת. הוא אומר שההבדל הרבה יותר חריף, שבעצם המחשבה היא הדבר הכי בהיר והכי ריאלי, היא הדבר עצמו. לכן מכיוון שהישראלי שייך לכללות והוא דומה לקב"ה, הוא ממש אלוקי. והתפקיד של המחשבה הוא לצמצם ולהגדיר ולא ליצור סימולציות. רבי יהודה הוא השיא של סגולת ישראל – סגולת ישראל היא תבונה והבנה, אין שום דבר מוכרח, הכל חופשי וכל המציאות היא רק ביטוי של המחשבה. ההפסד הוא, שמי שלא חושב לא קיים, הרווח הוא, וזה רווח גדול, שעם ישראל דומה לקב"ה. עם ישראל חי

¹⁰ מסכת עבודה זרה, דף כ: ; הקדמה למסילת ישרים.

¹¹ אגרות ראיא ב, אגרת תרפ"א.

את העולם בצורה הנכונה שלו, בצורה של הבנה, אם יש הבנה ותבונה, יש את הכל, אם אין את זה אין כלום.

אפשר להסביר את הבחירה החופשית וממילא גם את החטא, שהם שייכים רק בעולם של מפורסמות. בעולם של מפורסמות שום דבר לא ברור באופן מוחלט, יש אמת כזו ויש אמת אחרת, פלוני חושב ככה אלמוני חושב אחרת, אז בוחרים לפי הרוב או לפי הפרסום. במקום כזה בקושי יש בחירה חופשית, בעולם של מפורסמות, האדם הוא כמו מסטיק, מושכים אותו לכיוון הזה ומושכים אותו לכיוון הזה, כמה בחירה יש לאדם כזה? מה שייך לדבר על חופש בעולם כזה? באמת בחירה היא משהו איכותי הרבה יותר. אדם חופשי הוא אדם שיכול לשלוט על המציאות ולהחליט מה קורה איתה, בעולם של מושכלות, אין אמת כזו ואמת אחרת, אלא יש אמת ויש שקר. טוב, אבל אפשר להגיד שכשהכול כל כך ברור חד ובהיר, כבר אין בחירה חופשית. אבל גם זה לא נכון, אם המחשבה הייתה בנויה על מבנים מתמטיים, אז נכון, כשהנוסחה ברורה אין חופש; אבל מחשבה היא משהו אחר, מחשבה היא הבנה, בהבנה אדם יכול ליצור תופעות חדשות ולהבין דברים חדשים. זה באמת חופש – זה עולם של מושכלות. אדם הראשון היה שייך למושכלות.

יש מחלוקת בגמרא עד היכן מגיע החופש של האדם, האם אדם יכול לבחור הכול, או לא. אדם הראשון היה יכול לבחור בין מוות לחיים, זה החופש הכי בהיר שקיים. החופש שלנו הוא רק בבואה של אדם הראשון, מעין המחשבה וההבנה שלו. אם הוא לא היה חוטא, הוא היה משיג את החיים עצמם. אז אפשר להסביר שלא היה לו בחירה חופשית ושלעתיד לבוא לא יהיה חופש, אבל אם 'חופש' הוא תכונה אלוקית, אז ככל שאנחנו קרובים לגן עדן אנחנו יותר חופשיים, לא שייך לדבר על זה שבגן עדן אין חופש. זה החופש ברמות הרבה יותר גבוהות, זה לא אם לחטוא או לא, אלא להבין, ליצור ולהיות שותף.

השאלה שצריכה להישאל היא, האם אחרי החטא יש בחירה חופשית? קשה לתאר חופש אצל אדם ששקוע בתאוות ויצרים. אילולי חידשה התורה שגם במקום כזה יש חופש, זה כלל לא היה ברור.

סיכום

לענייננו, תיאורנו שני מצבים, המצב של אדם הראשון לפני החטא, שהוא מאוד חופשי, והתבונה שלו חזקה עד כדי שהוא יכול ליצור ולברוא איתה, והמצב השני של אחרי החטא. במצב של אחרי החטא ישנם שתי מדרגות, המדרגה של אומות העולם שבה כמעט ואין חופש, והמדרגה של עם ישראל, שהיא חסד ובה יש חופש.

התורה שלנו היא תורה של עץ הדעת, היא נמצאת במקום בו ישנה התמודדות בין התאוות והיצרים ואבדן החופש, לבין היות האדם בן חורין שייך לעולם של חופש. התורה עסוקה, להוציא את האדם מעבדות לחרות, לעולם של חופש. גם במקום הזה יש שני מדרגות, המדרגה של משה, אם עם ישראל לא היה חוטא בעגל, ויש את המדרגה של שלמה. שתיהן באות אחר שכוח המדמה הוכרח להיות נדחה ונלקה. כבר במדרגה של משה, היה צריך להחליש את הטבע.

זהו התיאור של הרב¹² על ההבדל בין יהושע לשלמה. ההבדל היה, שיהושע היה צריך ללכת לבית אישה זונה, "ויבואו בית אשה זונה ושמה רחב", ואילו אצל שלמה, הנשים הזונות באו אליו, "אז תבואנה שתיים נשים זונות אל המלך". ההבדל אם אתה צריך ללכת או שהן באות אליך, הוא הבדל עצום, אבל בכל זאת אלו היו נשים זונות. ואילו אצל משה לא שייך לדבר על זה, לא היו נשים זונות. אצל משה הטבע היה אלוקי, לא כמו במדרגה של אדם הראשון, אבל מאוד קרוב, הם היו 'דור דעה', התפקיד של השכל היה לדעת ולהתבונן, הם היו צריכים פשוט ללמוד, הכל היה מתוקן. אבל מכיוון שמשה לא נכנס לארץ, גם האור הזה נעלם, ובעצם נעשינו משועבדים לתאוות וליצרים. המצב בו אנחנו משועבדים לתאוות וליצרים נקרא 'אישה זונה', שלמה הוא נציג התורה במצב המסובך הזה. אז אמנם יש דעת ותבונה, אבל בכל זאת המלחמה קשה, בזה מתאפיינת התקופה שלנו לעומת התקופה של משה, אצל משה היה צריך רק לשבת ללמוד תורה, ואילו אצלנו החומר כל כך מושך, כל כך מסובך וכל כך מפריע, שצריך כל הזמן לבנות.

¹² אורות, ישראל ותחיתו, יח.